

SZÉLMALOMHARC? KISKUNDOROZSMA (2006)

Bevezetés

Dolgozatunk a korábban önállóságot élvező, ma Szeged csatolt településrészeként létező Kiskundorozsma lakóinak területi identitását vizsgálja.

Az identitás a szociálpszichológia egyik kiemelkedő kutatási területe, melynek felvirágzása a nyolcvanas évekre tehető. Ennek eredménye, hogy napjainkra szinte divattá vált. A latin eredetű szó jelentése: azonosság. Az identitás a saját magunkra vonatkozó tudás bonyolult rendszerének egyik lényeges alkotóeleme, melyet a szocializáció során sajátítunk el. Az önmeghatározásnak, hovatartozásnak számos dimenziója létezik, úgy-mint éni-, nemi-, etnikai- és nemzeti identitás, de csak a közelmúltban terelődött a figyelem arra, hogy az identitásnak lehetséges területi vonatkozása is. Ez utóbbi megléte a településfejlesztésben kulcsfontosságú, hiszen egyáltalán nem lehetünk közömbösek aziránt, hogy milyen kép él az emberekben szűkebb-tágabb környezetükről, s ahhoz milyen szálak fűzik. A nyolcvanas években megnőtt az érdeklődés a helyi közösségek vizsgálata iránt. Ennek eredménye a Bóhm Antal és Pál László szerkesztésében megjelent műhely- és esettanulmányok eredményeit összefoglaló *Helyi társadalom* című hatkötetes mű, s ezzel együtt a területi identitás előtérbe kerülése. A rendszerváltás után a globalizációval párhuzamosan illetve annak ellenhatásaként a lokális tendenciák is megerősödtek. A *New Democracy and Local Governance* nevű nemzetközi vizsgálathoz, – amely a helyi vezetők értékrendjét kutatta – Magyarország is csatlakozott. Ennek keretében a MTA Politikai Tudományok Intézetének kutatócsoportja 1992-ben, majd 1996-ban a térségi identitással kapcsolatos adatfelvételt végeztek (Bóhm 2000).

A kérdőíves felmérésen alapuló vizsgálat eredményeit a következő táblázat mutatja:

	Lokalitás	Régió	Ország	Kelet-Európa	Európa	Világ
1992	16,2	34,6	39,1	0,2	6,2	3,7
1996						
elsősorban	48,5	5,3	38,1	0,5	4,3	3,6
másodsorban	21,1	12,2	20,7	1,0	16,0	5,1

1. táblázat

Az identitás indexei Magyarországon 1992–1996(%)

New Democracy projekt adatai, MTA PTI (Forrás: Böhm 200:119)

A tábláról leolvasható, hogy négy év elteltével mennyire megerősödött a lakóhelyhez való kötődés, lekörözve a korábban vezető régiót és országot egyaránt. Igaz, az utóbbi, vagyis az országgal való azonosulás nem sokat veszített erejéből. Tanulmányunk tárgyát illetően, számunkra most a megállapítás első része az érdekes, s ezt a változást Böhm Antal az önkormányzatisággal magyarázza: „Nagyon sok település helyi elite úgy élte meg a tanácsrendszer-önkormányzat váltását, mint az autonómia el-, illetve visszanyerésének lehetőségét. [...] Jellemző, hogy a rendszerváltozás óta településegysítésre nem került sor, annál nagyobb számban elszakadásra, kiválásra, még olyan településegysítésekben is, amelyek korábban is együvé tartoztak.” (Böhm 2000:120)

A területi identitásnak különböző fokozatai vannak; a területfejlesztés szempontjából a legalapvetőbb kategóriák a helyi, kistérségi és regionális identitástudat. Ez a felosztás, vagyis a nagyobb lépték – különösen a régiókban való gondolkodás a megye helyett – annak a változásnak a következménye, hogy az Európai Unió tagországa lettünk. Ennek köszönhető, hogy számos térségi – elsősorban regionális – identitással kapcsolatos tanulmány³⁷ látott napvilágot, melyek a közigazgatási és a területfejlesztési tér felosztásának definiálását segítették, ennek ellenére azt mondhatjuk, hogy a földrajzi kategóriákhoz tartozó identitástudat vizsgálata Magyarországon még kiaknázatlan terület.

Kutatási cél–kutatási módszerek

Vizsgálódásunkat a legalsó szintre helyeztük, a 11-12.000 fős Kiskundorozsmára. A kutatási terület és téma néhány helybélivel folytatott beszélgetés eredményeként fogalmazódott meg, melyben a következő állásfoglalások kristályosodtak ki. Egyikük

37 Soós Edit, Oláh Miklós és Szörényiné Kukorelli Irén tanulmányai. [Glatz (szerk.) 2000.]

kifakadt, hogy Dorozsmát 1973-ban Szegedhez csatolták, mégis őrzi „különállását”. Az ő szemében a helyhez való kötődés a Szegedhez való tartozással együtt járó szerves fejlődés gátja. Egy másik lakosnál – aki saját bevallása szerint igazi patrióta – az identitás, mint a Szegedtől való elszakadás lehetősége tűnt fel. Egy harmadik állásfoglalás szerint, néhány őslakostól eltekintve „dorozsmaiság” ma már nem is létezik.

Kutatásunkkal a következő kérdésekre kerestük a választ:

1. Dorozsma mint Szeged város része, hogyan éli életét?
2. Az ott élők szerint a település Szegednek alárendelt vagy inkább partneri viszonyban lévő része?
3. Megvalósult-e a Szegeddel való összeolvadás, s ezzel együtt a nagyobb egységhez való tartozás érzése, vagy a szűkebb értelemben vett lakóköznyezethez való ragaszkodás a jelentősebb?
4. Van-e még dorozsmaiság? Ha igen, ez összekapcsolódik-e a Szegedtől való elszakadási igénnyel?

Kutatásunk központi kérdése tehát valójában a dorozsmai identitástudat, melynek megragadásában meghatározó jelentőségűnek tartottuk a népesség alakulásának, a hovatartozás erősítését szolgáló múlt, a kapcsolatrendszer, a társadalomszervező és véleményformáló erők, az érdekképviselet, a lehetőségek és az azzal való elégedettség, s mint specifikumot Dorozsma és Szeged viszonyának feltárását. Az identitástudat kognitív, emocionális és cselekvési dimenzióinak mérésére tehát a következő területek vizsgálatát jelöltük ki:³⁸

- migráció
- baráti, rokoni kapcsolatok
- helytörténeti ismeretek
- hagyományok, ünnepek
- helyi média
- civil szervezetek működése
- szórakozási, kulturális igények kielégítése
- intézményi ellátottság
- közösségi ügyekben való részvétel
- helyi vezetéssel való elégedettség
- Szegedhez fűződő viszony

A vizsgálat módszertani részének kiválasztásához érve először is mérlegeltük „mire leszünk képesek”. Erőforrásainkat figyelembe véve világossá vált, hogy csak felderítő vizsgálatra vállalkozhatunk, így a reprezentativitást természetesen nem tudtuk biztosítani.

38 Többnyire ezekből alakítottuk ki a fókuszcsoporthoz interjú témaköreit.

Mivel a terep teljesen ismeretlen volt számunkra, elsőként terepbejárással, helytörténeti munkák és egyéb források feldolgozásával, valamint a népességre vonatkozó statisztikai és egyéb bírósági adatok beszerzésével próbáltunk objektív képet nyerni Dorozsmáról.

Miután a területi identitástudat földrajzi kategóriák által meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozást jelent, önkéntelenül felmerült a mentális térképezés lehetősége. Módszertanilag még kiforratlan eljárásról lévén szó, a térhez való szubjektív viszonyulás rajzlapon való leképeződésének megfejtése érdekes kihívást jelentett. A mentális térképezésnél felmerülő egyik dilemma, hogy kell-e egyáltalán rajzoltatni. Egyesek szerint a lakóhelyhez való szubjektív kötődés kimutatására a vizuális jelek megjelenítése önmagában nem elegendő (Cséfalvay 2004:147), ezért az eljárásba beépítettük a strukturálatlan interjút is.

A kutatás későbbi részében a nézeteltérések ütköztetése érdekében a fókuszcsoporthoz vizsgálat tűnt hatékonynak. A hagyományos interjúvizsgálathoz képest itt több személy interakciója valósul meg, így a válaszokon túl a csoportdinamika alakulása, a résztvevők egyéb megjegyzései és nonverbális jelzései is segítettek az eredmények értékelését.

Morzsa a régmúltból – avagy konfliktusok a várossal

A kiskundorozsmai emberekkel való első találkozásunkkor megéreztek a helytörténeti ismeretek szükségességét, a beszélgetéseket ugyanis a múltba való állandó reflexió jellemezte. A Dorozsma történetét feldolgozó művek a múlttal való folytonosság megteremtése mellett a jelen megértését segítik.

A dolgozat keretei nem engedik meg, hogy akár nagy vonalakban is tárgyaljuk a település múltját, pusztán néhány mozzanatot emelnénk ki, különös tekintettel arra, amely befolyásolta Szegeddel való kapcsolatát.

A dorozsmai föld idegen testként ékelődött be a szegedi határ két része Alsó- és Felsőtanya közé. Földrajzi helyzetéből adódóan állandó, de nem mindig harmonikus kapcsolata volt Szegeddel. Ezek közül a legfontosabb az ún. nagykun per, amely a Szegedhez illetve Kunsághoz való tartozás eldöntése miatt került sor, a kőbárány per, melynek emlékére Kiskundorozsmán egy utcánév is őrzi, illetve a nagy árvíz körül kialakuló helyzet.

Nagykun perként emlegetik a Jászkunságot birtokló Német Lovagrend és Szeged között kialakuló harcot a török uralom miatt elnéptelenedő dorozsmai földbirtokosokért. A hovatartozás kérdése állandó határvillongásokhoz és gyűlölködéshez vezetett. Érdekes, hogy pont ez az ellentét vezetett Dorozsma benépesítésére jászokkal és pa-

lócokkal. Az újratelepítést Orczy István a Német Lovagrend akkori adminisztrátora kezdeményezte, hogy így biztosítsa a szegediekkel szemben a terület védelmét. Az évekig húzódo pereskedés végül 1737-ben megszületett egyezséggel zárult, mely alapján Dorozsma elszakadt Csongrád vármegyétől (Sztríha 1937:42-60).

A híres kőbárány per esetében a konfliktus a lebontott szegedi várból előkerült, bárányt ábrázoló dombormű származási helyének megállapítására vezethető vissza. A dorozsmaiak állítása szerint ez a törökök által lebontott templomuk díszítőeleme volt, amit a többi kőtörmelékkel együtt Szegedre vittek a vár megerősítése végett. A szegediek szintén maguknak tulajdonították a Krisztust jelképező kőbárányt. Az előbbi nem nyert igazolást, így a per Szeged javára dőlt el, s a kőbárányt a Dóm téri Dömötör torony kapujába építették be. Figyelemreméltó, hogy a bárány mind a város mind a község címerébe belekerült (Sztríha 1937:54-65).

Az 1879-es árvíz kapcsán is megnyilvánult az ellenségeskedés és bizalmatlanság a szegediekkel szemben. Az ún. Ugró-hídnál lévő gát átszakítását – melynek következtében Dorozsmát ellepte az ár – néhány szegedire fogták, feltételezve, hogy így akarták megmenteni a várost (Sztríha 1937:222-225).

A hol Kunsághoz, hol Csongrád megyéhez tartozó település múltja szorosan összefonódott Szeged történetével. A találkozási pontok gyakran a várossal szembeni sérelmek kiindulópontjai lettek, ugyanakkor a földrajzi közelség folytán Dorozsma nem vonhatta ki magát Szeged hatása alól, s egyre több szállal kapcsolódtak egymáshoz.

A Nagy-Szeged gondolat – avagy a város vonzásában

A huszadik század elejétől egészen 1973-ig a Nagy-Szeged gondolat újra és újra felszínre került. Az első világháború után a déli területek elcsatolásával Szeged elveszítette vonzáskörzetének jelentős részét, s ez hátrányosan befolyásolta fejlődését. Klebelsberg Kuno kultúrpolitikájában Szegednek kiemelt szerepet szánt, s a várost a környék közséégeinek csatolásával, a népesség felduzzasztásával szerette volna a várost „helyzetbe hozni”. A 200.000 főt számláló Szeged megvalósulásának bár volt realitása, egyelőre álom maradt (Mészáros 1994:116-118).

A második világháború után a centralizációs törekvések megjelentek a városrendezői gyakorlatban is. A településfejlesztési politika sem a kis lélekszámú településeknek, sem a falusi térségeknek nem kedvezett. A közséegegyesítés megint ott lebegett a levegőben. Az összevonásokkal kapcsolatban Erdei hívta fel a figyelmet, hogy nem szerencsés, ha „hivatalos körön belül, egyenesen szólva: bürokratikus módon” döntenek az ilyen kérdésekről, hiszen ezek „az állampolgárok legközvetlenebb közügyei” (Erdei 1971:28). Az ideális megoldás megtalálása végett felvázolt néhány lehetőséget, rávilá-

gítva arra, hogy a fejlődés csak akkor biztosított, ha az új határvonalakkal meghúzott közigazgatási egységek „a tényleges gazdasági-társadalmi kapcsolatoknak megfelelnek és a tudatokba is befogadhatók” (Erdei 1971:88).

Ennek egy része teljesült, hiszen a hatvanas évektől Kiskundorozsma a környező településekkel együtt egyre inkább a szegedi agglomeráció részévé vált. Intenzív kapcsolattartás jellemezte a város és a község kapcsolatát. Az aktív keresők majdnem fele Szegedre járt be dolgozni (Abonyiné 1995:37), mégis jelen volt a Szegedhez való tartozás ellenérzése, ami a befektetés és a kifizetődés aránytalanságának előrevetítéséből és ennek következményeként a perifériára való szorulás félelméből táplálkozott. 1973-ban az egyesítés végül felülről irányított módon megtörtént. Ezzel a lépéssel Kiskundorozsmával egyetemben Tápé, Algyő, Szőreg és Gyálarét is elveszítette önállóságát, s a város részeivé váltak.

Közelmúlt– avagy az önállóság kérdése

A rendszerváltás gyökeres változásokat ígért, s felmerült az önállóság kérdése. A megvalósuló szólás- és sajtószabadság lehetővé tette a helyi lapok alakulását, így jött létre a Dorozsmai Napló. A lap a helyi hírek közlésén túl a községi önállóság visszaállítása melletti elkötelezettség szócsöve lett. Nyílt levelek, lelkesítő és bátor mondatok formájában jelentkeztek a tenni akarásnak, a lehetőségek felkutatásának a jelei. A lap hasábjain megjelentek a pártok (Kisgazda, MDF, SZDSZ) községi szervezeteinek programjai is, valamennyien napirendre tűzve az elszakadást. Az 1990. évi helyhatósági választásokig tartó idő a bizalomteli várakozás jegyében telt, mindhiába. Az önkormányzati törvény az autonómia megszerzését széles társadalmi véleménynyilvánításhoz kötötte. A lakosság véleménye nem derül ki az újságból, ráadásul anyagi nehézségek miatt a lap megjelenése is megakadt.³⁹ Kiskundorozsma mellett a többi csatolt községben is felmerült az önállósodási igény, azonban csak Algyőnek sikerült a leválás évekkal később, 1997-ben.

Egy másik kísérlet a Dorozsmai Lokálpatrióták Társaságának nevéhez fűződik. Az egyesület 2003-ban jött létre az önállóvá válás elősegítésére. A kapcsolatfelvétel kezdeményezésekor azonban kiderült, hogy megfelelő támogatottság híján a szervezet gyakorlatilag nem működik. Az egyik vezető tisztségviselővel mégis sikerült találkozunk egy beszélgetés erejéig. Az egyesület létrehozását Dorozsma fejlesztésének háttérbe szorítása motiválta, s nagy lelkesedéssel kezdték meg működésüket. A tetteknek gátat szabott a képviselők ellenállása, s az emberek is félve fogadták elképzelésüket. Véleménye szerint a drágább telefonnal és buszjárattal ráijesztettek a lakosokra, akik

39 Kis szünet után a lapot 1992-ben a Dorozsmai Napló Baráti Kör ugyanazon a néven újralapította.

az egyesület tevékenységében nem láttak mást, mint a vezető pozíció és hatalom megszerzésére irányuló törekvést. Interjúalanyunk elismerte, hogy az elszakadásnak számos megoldatlan gazdasági vonzata van, kezdve a helyi adók nagyságrendjének bizonytalanságától a már szegedi felépítésű nagybani piac és a fürdő tulajdonjogának megállapításáig. A megvalósítás is nagyon messze tűnik, hiszen Kiskundorozsmán az ügy a népszavazásig sem jutott el soha, mégsem adják fel – mondta.

Mentális térképezés

A mentális térképekre vonatkozó interjúk fő vázát a Lynch által kidolgozott eljárásra hagyatkozva (Letenyei 2005:173), az útvonal, határvonal, csomópont/központ, tájékozódási pont és mentális terekre vonatkozó kérdésekből állítottuk össze, hozzáigazítva és kiegészítve azokat a jelen kutatás sajátosságaihoz. Így kapott hangsúlyt a Szegeddel való kapcsolat, illetve a mentális terekhez fűződő sztereotípiák kapcsán az őslakosok és betelepülők közötti – feltételezett – társadalmi távolság feltérképezése.

A szakirodalmi ajánlással ellentétben (Letenyei 2005:177) az instrukciók megadásánál szándékosan a tág értelmezés lehetőségét biztosító település kifejezést használtuk, mivel arra voltunk kíváncsiak, hogy Szegedet oda rajzolják-e avagy sem. A bevezető után minden esetben hagyunk időt arra, hogy mindenki a saját elképzelése szerint befolyástól mentesen készítse el a saját térképét, és csak ezután tettük fel a kérdéseinket.

A szóbeli közlések nagyon informatívak voltak, amit sok esetben pont a rajz csalogott elő. Tehát a kettő kombinálása hasznosnak bizonyult. Ráadásul a módszer által viszonylag gyorsan sok információhoz jutottunk, s ez a terepen való eligazodásunkat is segítette.

Elsőként az adatgyűjtő kérdéssort, utána a tíz térkép alapján levont következtetéseket mutatjuk be.

Képzeld el, hogy felszáll egy repülőgéppel a magasba. Hogyan látja felülről a települését? Kérem rajzolja le!

- Milyen környező települések vannak? Milyen kapcsolata van Dorozsmának velük?
- Mennyire tart Dorozsma?
- Melyek a leggyakrabban használt útvonalak?
- Hol dolgozik? Hol szokott bevásárolni?
- Hol van a központ? Egyetlen, vagy több központ is van? A központ mit foglal magába?
- Ön hol lakik? Szeret itt lakni? Milyen környék ez? Milyen emberek laknak itt? Mi a neve ennek a környéknek?

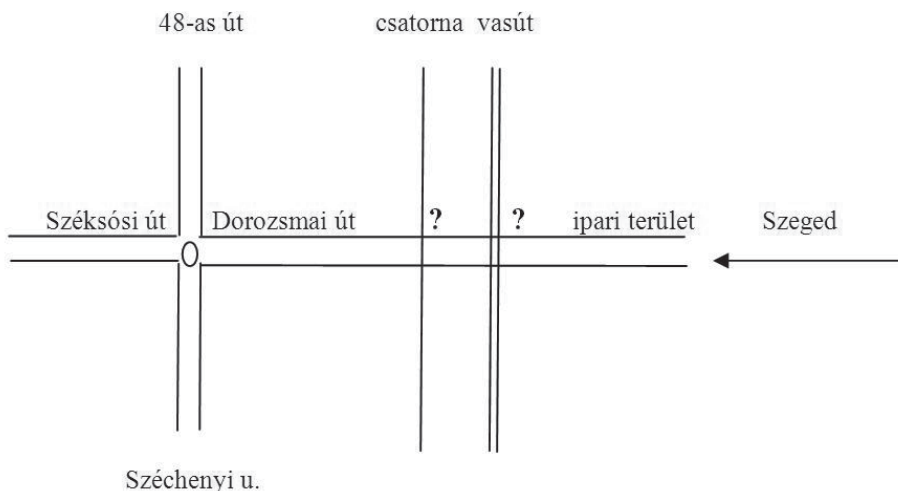
- *Hol nem szeretne lakni? Miért? Mit ajánl melyik utcába ne térjek be? Miért? Milyen emberek laknak ott?*
- *Milyen egyéb jellegzetes részek rajzolódnak ki? Mi alapján határolódnak el ezek egymástól?*
- *Ha útbaigazítást kérnének Öntől, milyen fontos tájékozási pontokat említene?*
- *Dorozsmainak érzi magát vagy inkább szegedinek? Mit jelent ez?*

Kiskundorozsmát sohasem Szeged részeként rajzolták le. Abból azonban, hogy ennyire a dorozsmai részre koncentráltak még nem szabad messzemenő következtetést levonni, hiszen minden esetben azt mondtuk, hogy Dorozsmával kapcsolatos kutatást végzünk, s ez eleve befolyásolhatta őket. Az viszont meglepő, hogy egy esetet leszámítva mindig csak a belterület központi része került a papírra, még annál is, aki egyébként a sziksósi részen lakik. Csak néhányan jegyezték meg, azt is inkább mellékesen, hogy létezik az utóbbi. Ha rákérdeztem, hogy a fürdő dorozsmai rész-e, a „természetesen igen” választ kaptam. A rajzokból illetve a határok megjelölése kapcsán adott válaszokból mégis azt a következtetést vontam le, hogy Dorozsmát a belterülettel azonosítják.

Első megközelítésben tehát két nagy részt lehet elkülöníteni. A tanyavilágot megtestesítő Öreghegy, illetve a Sziksóstó környékén kiépülő üdülő környék Subasával együtt nem kapcsolódik szervesen Dorozsmához, külön életet él, s ezt az elválasztódást most már az M5-ös autópálya is erősíti.

Valószínű, hogy a Szegeddel való több mint 30 év „együttélés” eredménye a vélemények megoszlása abban, hogy hol kezdődik Dorozsma. Többen említették a csatornát, ahol a település nevét jelző tábla is kinn van, ugyanakkor a vasúti átjáró is szóba került. Ez utóbbi annyiban jelzi a Szegedtől való elkülönülést, hogy ettől a ponttól a taxi tarifa megváltozik. Az ipari terület közbeékelődése a várostól való távolodás érzetét kelti, a határ nyomvonalának biztos tudása azonban már nem volt egyértelmű.

Dorozsmai út vezet be Szegedről a központba, amely jobbra és balra leágazva egyenesen folytatja tovább az útját Széksósi út néven. Ez a négy út 4 részre osztja fel a belterületet. A jelentős átmenő forgalomnak köszönhető, hogy egyre nehezebb átkelni az egyik oldalról a másikra, így ezek is egyfajta határvonalakat töltenek be. Különösen igaz ez a Dorozsmai és Széksósi útra, ami Kiskunhalasra vezet Bordányt és Üllést is érintve. A Negyvennyolcas út elágazásai Budapest felé illetve Zsombón és Forráskúton keresztül Kiskunmajsára visz.

A környező települések egy része valaha Dorozsma részei voltak, a legelevenebb kapcsolata azonban Dorozsmának a várossal van. A megkérdezettek valamennyien Szegeden dolgoznak, s a nagyobb bevásárlásaikat is ott intézik. A fiatalok szórakozási lehetőségek híján mennek be Szegedre, ennek azonban a közlekedés ésszerűtlensége, az éjszakai járatok hiánya olykor határt szab. A beszélgetések során tetten érhető volt a központ és peremvidék viszonyára jellemző BENT és a KINT határozószók használata. Nagyon leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy bent szórakoznak, vásárolnak és dolgoznak, kint pedig alszanak. Az alvóváros tipikus képe rajzolódott ki.

A régi faluszerkezetnek megfelelően a központ a templommal és annak környékével azonosítható. A templom mellett, hogy a dorozsmaiak egyik büszkesége, fontos viszonyítási és tájékozódási pont. Az utak találkozásánál méltóságteljesen emelkedik ki a környezetéből, köré sűrűsödnek a legjelentősebb objektumok. A központ részei a vallási élethez kapcsolódó épületek (a templom a plébániával), a hivatali ügyintézés helyszínei (polgármesteri hivatal kirendeltsége, posta, Takarékszövetkezet, OTP), a kulturális és közösségi élet szférája (könyvtár, művelődési ház, kocsmá, cukrászda), a régi iskola, a két orvosi rendelő és a bevásárlás szinterei (kispiac, ABC, sok-sok kis üzlet a két megállóhely környékén).

Néhányan az előzőnél jóval kisebb, mégis jelentőséggel bíró központot is megemlítettek. A Negyvennyolcas út villa alakú elágazásában lévő tér a nagybani piacnak és havonta egyszer a kirakodó vásárnak ad helyet. A Vásártér nemcsak a környék mezőgazdasággal foglalkozó községeiből, hanem az ország több pontjáról is vonzza az embereket, így Dorozsma határain is túlmutató központi szereppel bír. Az itt lakó emberek leírása szerint azonban ez a környék, a „nem szeretnék itt lakni” kategóriában a második helyezést elérő, közbiztonság szempontjából is kedvezőtlenül megítélt, forgalmas, zajos hely.

Amint már korábban említettük, a 4 fő út által történő felosztás és annak metszésében lévő központ volt a legszembeütőbb valamennyi rajzon. Az utak által négy részre felszabdalt tereknek azonban nincs neve, s nem is különülnek el egymástól olyan karakteresen. A régen használt Alvég és Felvég kifejezések – ami az anyagi helyzetet tükröző térbeli elkülönülésre utalt – sem érvényesek. „A mentális terek sajátsága, hogy van nevük [...] azok a helyek, amelyeknek nincs elnevezése, nem épültek be a mentális térképbe” (Letenyi 2005:176).

A cigánysor és az újosztás kifejezés azonban valamennyi rajzon megjelent, tehát az etnikai elrendeződés és a régittől eltérő új építkezések kapcsán jöttek létre elkülöníthető, „nevesített” terek. A falu szélén lévő Árpá és Búza utcában a lakosság többi részétől szegregáltan élnek a cigányok. A környéket a slumosodás jellemzi, s meglehetősen rossz a telep megítélése. Az emberek tudomásul veszik jelenlétüket, de a nyílt konfliktusok elől való kitérés érdekében inkább elkerülik ezt a helyet. Ezt a környéket jelölték meg legtöbben úgy, hogy ide nem költöznének, s óva intettek attól is, hogy ide betérjünk.

A beköltözés miatt Dorozsma folyamatosan terjeszkedett. Az újonnan kiosztásra kerülő telkekre épült házak már jelentős eltérést mutatnak a régi dorozsmai arculathoz képest. A Jerney, Barátság és Dobos utca környékén hetvenes években épült, többszintes téglablokkos házak sorakoznak a városi lakótelepekre jellemző garázsorokkal. A nyolcvanas években a Czékus utca környékén osztottak ki újabb területeket. Itt kétszintes tetőtér-beépítéses kertes házak épültek. Az előbbire az újosztáson felül a „panel” kifejezést használták, de arra a kérdésemre, hogy milyen emberek laknak ott,

nem kaptam egyértelmű választ. Itt tehát a falusítól eltérő építkezési stílus az, ami jellegzetessé teszi ezt a környéket. A másik területre – az új-szegedi kertvárosi részhez hasonlítva – többen a villanegyed illetve a kertváros elnevezést használták, s jelezték azt is, hogy szívesen ideköltöznének. „A villanegyed persze lehet, hogy túlzás” – javította ki valaki saját magát. „Gazdagok, ... de csak dorozsmai viszonylatban. Ha igazán gazdagok lennének, akkor bent vennének magánházat” – így magyarázta. Mindenesetre leszögezhetjük, hogy a közgondolkodásban ez a környék a jómódúak lakónegyede. Az anyagi szempont mellett az életkori bontás is megjelent (fiatalok, középkorúak), illetve az, hogy többségük Szegedről költözött ide.

A központhoz közeli, régebbi típusú egyszintes házakhoz az idősebbeket és a szerényebb anyagi lehetőségekkel rendelkezőket társították. Az István utca a kis parasztházai, s gyümölcsfáival tipikus régi dorozsmai rész. „De... (és megint itt van az ellentétes kötőszó használata) itt is előfordulnak rendhagyó (értsd alatta új építésű) házak”. Tehát a régi rész sem olyan egységes már. Egyre gyakoribbá válnak a házlebontások, helyette újakat építenek, s egyre nehezebb követni, hogy kik költöznek ide. Vegyesen lakják ezeket a részeket, ahogy a Jerney utca környékét is.

A mentális térképen a cigánysort leszámítva nincsenek éles határok, s ha van is az őslakosok és a bevándorlók között térbeli elkülönülés – a kertvárosi rész kapcsán –, nem érezhető, hogy ez negatív színezetű lenne, hiszen a kertvárosi rész vonzerővel bírt bárki szemében.

A tájékozódási pontokat tekintve a két legfontosabb épület a központban helyet foglaló templom és a népzenei találkozóknak régi helyszíne, a szélmalom. Mindkettő a dorozsmai identitástudatnak szerves része. Ugyanakkor, míg a templom szép dísz Dorozsmának, addig a Faragó téri szélmalom romokban hever. Érdekes módon az emlékművek „leszerepeltek”, úgy látszik, hogy a templom árnyékában ezek nem tudnak érvényesülni. Mivel a templomot körülvevő területeknek nincsen neve, a templomhoz viszonyítva adják meg az irányokat (jobbra, balra, felfelé – Szegedről nézve), illetve az utcák alapján tájékozódnak. A fentebb említett tájékozódási pontokon kívül a Vadliba vendéglő és az Eszes Malom került megemlítésre. Ez utóbbi is csak a dorozsmaiaknak Eszes Malom⁴⁰, a buszjáratok kijelzőjén csak a Malom kifejezés látható.

Az utcák kapcsán az idősebb korosztály által készített rajzokon érdekes jelenségre figyeltünk fel. Gyakori volt a nem hivatalos illetve a kettős névhasználat. A Szegedhez való csatolás kényszerítette ki az utcák jelentős részének átkeresztelését. Így lett a Kosuth utcából Negyvennyolcas, a Deák Ferenctől Bölcs és még sorolhatnám. Az időseknek a mai napig sérelmezik, hogy elvették az utcaneveiket. „Hogy lehet a faluban egy önmagáról elnevezett út?” – fakadt ki egyikük a Petőfiről Dorozsmai útra történő elnevezés kapcsán.

40 A régi tulajdonos, Eszes Mátyás nevét őrzi az épület.

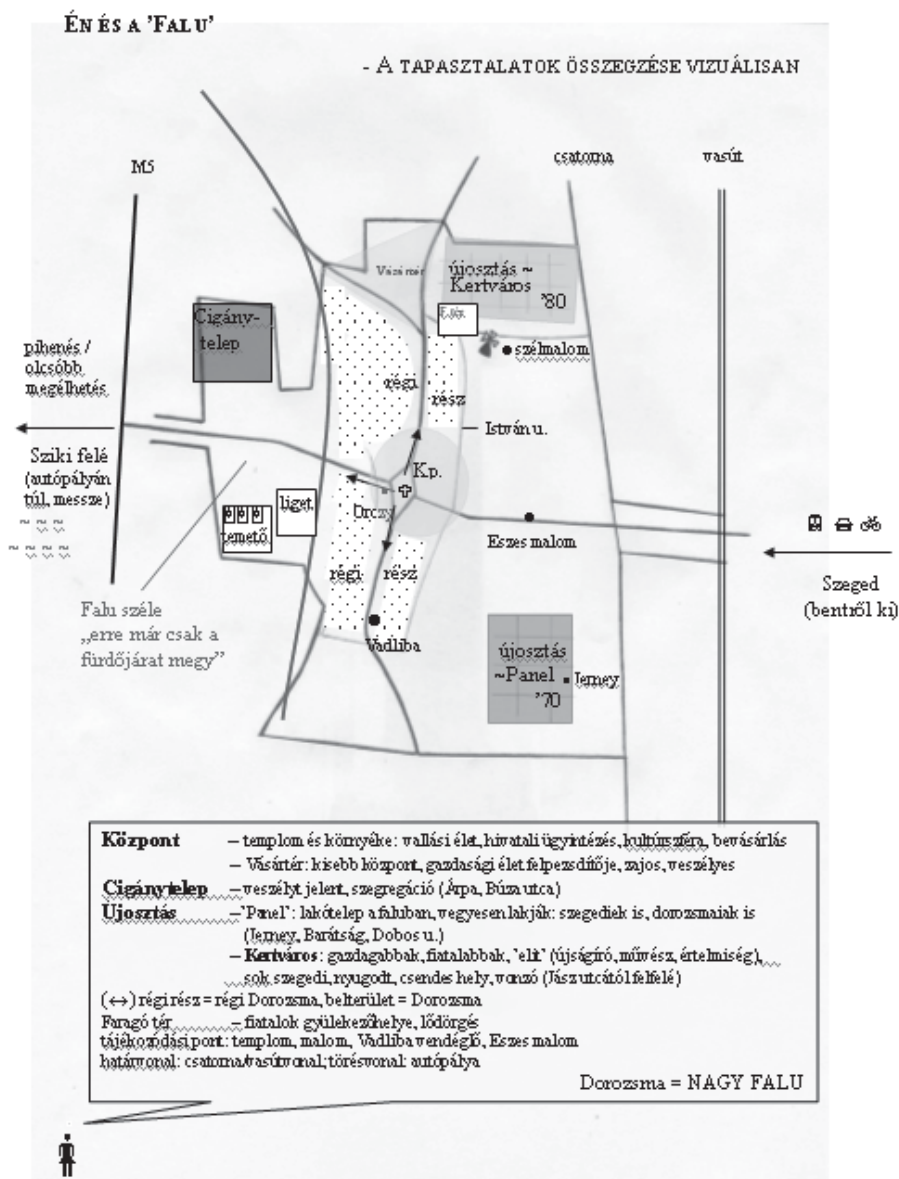
Az idősebbek sokkal színesebben és hosszasan meséltek „falujukról”. Egy-egy ilyen alkalom akár egy óráig is eltartott. Rajzaikon a már említett régi utcaneveken túl olyan objektumok is szerepeltek, amelyek ma már nem működnek (mozi, textilművek), gyakran utaltak a régmúltra, az akkori időkre jellemző pezsgő kulturális életre, s érezhetően tisztában voltak a helytörténeti eseményekkel. A fiatalabb korosztály körében a kőbárány utca kapcsán például már nem mindenki tudta feleleveníteni a Szegeddel való konfliktus okát.

A Szegedhez fűződő viszony ambivalens. A város számtalan igényt kielégít, ugyanakkor keményen megmondja, mit kell tenni. A Dorozsmai út elnevezés is a domináns szegedi szemlélet tükröződése. Érdekes volt hallani azt, is hogy Dorozsmáról folyamatosan mint faluról beszélnek, mintha nem vennék tudomásul, hogy a város része.

A tíz emberből hét egyértelműen dorozsmainak vallotta magát. Hogy mit jelent ez, nehezen öntötték szavakba. A lakhely, a családi kötelék, a régi emlékek, élmények, a kisebb közösség s az ezzel együtt járó közvetlenséggel kapcsolatos szempontok jelentek meg hovatarozásuk definiálásában. A másik háromból az egyikük (beköltöző) sérelmezte, hogy milyen nehezen fogadják be a dorozsmaiak, ami megnyilvánul abban is, ahogyan beszélnek róla (gyűttment), a másik interjúalanyom ún. kettős identitásról számolt be, míg a harmadik annak ellenére, hogy tősgyökeres, szegedinek vallotta magát. Őt már minden a városhoz köti, s megfogant benne az elköltözés gondolata is.

Mint említettük egy eset kivételével mindig csak Dorozsma „felét” rajzolták meg, így a Sziksósi üdülőkörzetet, Subasát és az Öreghegyet magába foglaló terület nem szerepel a mentális térképeken. Néhány szóbeli közlésből azonban valószínűsíthető, hogy az úthálózat javulásával, a közművesítéssel, s leginkább az olcsó telkeivel a Sziki (így becézve) és Subasa egyre vonzóbb a fiatalok szemében. Egyre több ember számára már nem csak a hétvégi pihenés színhelye, hanem lakóhely. Valakit a tágas tér, a természet közelsége vonz, és vannak, akik kényszerből költöznek ki tanyára, mivel a közüzemi díjakat nem tudják kifizetni.

Annak ellenére, hogy az autópályán túli területet nem sikerült feltérképeznem, többször előfordult a rajzoltatás során, hogy nem volt elegendő egyetlen lap a feladat végrehajtásához. Ekkor döbbsentem rá igazán, hogy Kiskundorozsma milyen nagy. Építkezési stílusa alapján inkább falusias, de a lakosságát tekintve akár város is lehetne.

Összegzés

Kiskundorozsma nagy múltú település, így kutatásunk során az identitás mélyebb gyökereinek megértéséhez nem volt elegendő pusztán az elcsatolás dátumáig visszanyúlni az időben. Láthattuk, hogy konfliktusokkal terhes volt az egymás mellett élés, az állandó pereskedés ellenére mégis egyre inkább összenőtt Szegeddel. Az identitás kialakulásában nem elég pusztán Dorozsmán születni, alakulása egész életen át tartó folyamat, melyben a szociális mező tágulásával a kortárs, munkahelyi és egyéb kapcsolatok is szerepet kapnak. A „faluban” – ahogy ők nevezik – alig van munkalehetőség, nyugdíjas klubok vannak ugyan, de a fiatalok részére nincsenek szórakozási lehetőségek, hiányzik a nappali tagozatú szakközépiskola is. Ezek mind a Szegeddel való kapcsolatot erősítik, egy másik ismeretségi kör kialakulását, a lokálpatriotizmus gyengülését.

A szélmalom, ami Dorozsma jelképe majdnem összeomlott, most toldozzák-foldozzák, az idő vasfoga nem kímélte. Ugyanígy az identitástudat is elsorvad, ha nem ápolják, gondozzák. Dorozsmán az embereket nehezen lehet kimozdítani, a közösségi élet ernyedt, a felnövő generáció így nem tudja átvenni a hagyományokat, ha egyáltalán van még mit. Lényegében ugyanazok az ünnepeik, szokásaik, mint a szegedieknek; a múltjuk más, arra nagyon büszkék, de azt is egyre kevesebben ismerik, s még helytörténeti gyűjteményük sincs.

A falusias környezetnek köszönhető, hogy a nagyvárosihoz képest nyugodtabb az élet, nyitottabbak az emberek, nem olyan élesek a társadalmi különbségek, de az elidegenedés itt is észlelhető jelenség. Ekkora népesség mellett már nem ismerhet mindenki mindenkit. Ehhez kapcsolódik, bár statisztikai adatokkal nem tudtuk igazolni, hogy nagymértékben kicserélődött a lakosság.

A népesség vegyes természetét igazolja a mentális térképen lévő sok fehér folt. A tereket a cigánytelep markáns megjelenése mellett az építkezési stílus strukturálja, ami mögött a beköltözők eltérő mentalitása húzódik, s ez szivárog a belső történelmi rézszekbe is. A vonzerőt nem kulturális értékek, hanem olyan tényezők határozzák meg, mint az olcsó házak, telkek. Érthető, hogy az így ide költözők nem „tisztelik” a dorozsmai értékeket. Márpedig az utcák és a házak Dorozsma múltjáról mesélnek, egy-egy ház lebontása tehát a történelmük, s egyben az identitásuk megőrzésében jelentős szerepet játszó tényező ellen indított „támadás”.

Az interjúk⁴¹ alapján azt tapasztaltuk, hogy erősen jelen van a dorozsmai öntudat, igaz megjelent a szegedi elkötelezettség és az átmenetiséget tükröző, ellentmondásokkal tarkított kettős identitástudat is. Mivel nem reprezentatív vizsgálatot végeztünk, ennek arányairól csak egy kérdőíves felmérés adhatna világos képet.

41 A szerzők Kiskundorozsmán végzett terepmunkájuk során több társadalomtudományos kutatási módszert alkalmaztak, mint pl. fókuszcsoporthoz tartozó interjú. A részletes kutatási eredmények leírására az általam vezetett településkutató szakszeminárium kurzus abszolválásához szükséges szemináriumi dolgozatban került sor, melynek egy részlete a jelen kötetben közölt tanulmány. (Szerk.)

Az őslakosok zártabb közösséget alkotnak, a betelepültekkel szemben bizalmatlanok, de ez nem nyilvánul meg nyílt ellenségeskedésben. Inkább közéleti szinten jelentkezik jobban a különállás. Sérelmezik, hogy nincs beleszólásuk a helyi ügyekbe, Szegeden döntenek el mindent, akár kulturális, akár gazdasági vagy más területről legyen szó. De a Dorozsmáért tenni akarók körében is jelen van a széthúzás. Ezt igazolja az évekig egymás mellett párhuzamosan megjelenő két helyi újság léte is.

A Szegeddel való teljes összeolvadásról még nem beszélhetünk⁴², hiszen az önállósodás igénye, igaz egyre kisebb bázisú háttérrel, de újra és újra felmerül. A dorozsmai identitástudathoz nem kapcsolódik automatikusan az elszakadás vágya, még az őslakosok is megosztottak e kérdésben. Az önállósodás igénye inkább csak gondolati síkon él. Nem elég erős a gazdasági háttér, nincs megfelelő összetartás és kapcsolatrendszer az ott élők között. Ezt ők is érzékelik. Hiányzik a karizmatikus vezetés, egy jó koncepció, ami összefogná az embereket, ami hitet adhatna. Inkább a lemondás, a beletörődés uralja a gondolkodásukat.

Hiába a korábbi önállóság, Kiskundorozsma már túlságosan összenőtt Szegeddel. Olyanok lettek, mint a szíami ikrek, ahol az egyik fél szükségszerűen alárendelt helyzetben van, de kénytelen elfogadni ezt az állapotot, mivel a másik birtokolja a létfenntartó funkciókat, s ez a kényszerű összenövés biztosítja számára a fennmaradást. A műtét amellett, hogy számtalan bonyodalmat vet fel, jelen helyzetben bizonytalan a kimenetele.

Itt szeretnénk köszönetünket kifejezni mindazoknak, aki részt vettek a kutatásban és segítettek munkánkat, külön köszönet Révész Ferenc Andrásnénak a Petőfi Sándor Művelődési Ház vezetőnöjének, aki megteremtette a vizsgálat lehetőségét.

Irodalomjegyzék

- ABONYINÉ (1995): *Gazdaságföldrajzi viszonyok* In: Kövér – Tóth (szerk.) 1995.
BÓHM (2000): *Térségi identitás Magyarországon*. In: Glatz (szerk.) 2000.
CSÉFALVAY (2004): *Az olvasható város*. In: Csizmady – Husz (szerk.) 2004.
CSIZMADY – HUSZ (szerk.) (2004): *Település- és városszociológia*. Szöveggyűjtemény
Gondolat Kiadó, Budapest
ERDEI (1971): *Város és vidéke*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
GLATZ (szerk.) (2000): *Területfejlesztés és közigazgatás-szervezés (Megye, régió, kistérség)*.
Szerkesztette: Glatz Ferenc MTA Budapest
KÖVÉR – TÓTH (szerk.) (1995): *Kiskundorozsma tanulmányok*, Szeged

42 Az adatok szintjén, a statisztikai adatok beszerzése során szerzett tapasztalataink alapján az összenövés megtörtént.

- LETENYEI (2005): *Településkutatás. A települési és térségi tervezés társadalomtudományos alapozása.* L'Harmattan – Ráció Kiadó. Budapest
- MÉSZÁROS (1994): *A település térbelisége.* JATE Press, Szeged
- SZTRIHA (1937): Sztriha Kálmán: *Kiskundorozsma története.* Kiskundorozsma

Egyéb források:

- Bírósági Integrált Információs Rendszer Társadalmi Szervezetek és Alapítványok (BIIR TSZA) 2006. évi október havi nyilvántartási adatai
- Központi Statisztikai Hivatal 2001. évi népszámlálás adatai
- www.kiskundorozsma.hu